

שיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לקראת יום הכפורים תשע"ה

עבודת יום הכפורים במקדש - כפרה על שרשי חטאינו

הרב הדרי שליט"א מבטא רעיון זה כך: יש מה שטוב לכלל ישראל, ויש מה שטוב לר' ישראל (האדם הפרטי). כלל ישראל צריך שיהודים ישבו מדן ועד באר שבע. אבל ר' ישראל צריך לבחור לגור בירושלים.

פר ושעיר פנימי של יוה"כ - כנגד חטא העגל וחטא מכירת יוסף

והנה, כל מה שדברנו נוגע במסויים לעבודת ההגולה ביום הכיפורים. אבל חושבני שמותר לנו להתבונן בכלל עבודת יום הכיפורים. אנו מתקרבים ליום הכיפורים, וצריך לעשות תשובה. על מה צריך לעשות תשובה? כמוכן, כל דבר שנכשלו בו במשך השנה צריך לעשות עליו תשובה. אבל אולי מותר להתבונן ולראות, על מה באה עבודת יוה"כ לכפר באופן כללי. הרי שלשה קרבנות עיקריים יש ביוה"כ, שמגיעים עד קדש הקדשים: פר כהן גדול, שעיר פנימי והקטורת. פר ושעיר על מה הם באים? - המשנה אומרת, שהפר והשעיר הנעשים בפנים באים לכפר על טומאת מקדש וקדשיו (שבועות ב, א-ב). ובכל זאת, בפנימיות הענין, כבר כתב הרמב"ם (מ"ג פ"ג פ"ד) "ד"ה וכבר אמרו במהד' מוסה"ק), שפר חטאת של יום הכפורים בא לכפר על חטא העגל, והשעירים - על חטא מכירת יוסף, שנאמר בו: "וַיִּשְׁחַטוּ שְׂעִיר עִזִּים, וַיִּטְבְּלוּ אֶת הַכֹּהֲנִים בָּדָם" (בראשית לו, לא)¹. מה מיוחד בשני החטאים האלו? המיוחד בהם הוא, שחטא העגל - החטא הראשון של כלל ישראל לאחר מתן תורה - הוא שורש כל החטאים שבין אדם למקום בישראל; והחטא הקדום של מכירת יוסף, הוא שורש כל החטאים שבין אדם לחבירו בישראל. עבודת יום הכפורים באה אפוא לכפר על שני החטאים הנושנים האלו, שהם השורש לכל שאר החטאים שלנו².

[זה אולי הטעם לכך, שפר של יום הכפורים בא מנכסי הכהן הגדול (יומא נא, ב), ואילו השעיר בא ממחצית השקל שנגבה מכל ישראל (שקלים פ"ד מ"ב). כי את העגל עשה אהרן (שמות לב, א-ה), שהיה הכהן הגדול, ולכן הכהן הגדול העומד תחתיו לדורות הוא זה שצריך להביא את הפר מכספו. ואילו במכירת יוסף נכשלו כלל השבטים, ולכן השעיר שבא לכפר עליה בא מנכסי כלל ישראל כולם³].

ה"משך חכמה" אומר, שגם בתפלת יוה"כ רמזו הדבר הזה. אנו אומרים בתפלת יום הכפורים: "כי אתה סלחן לישראל ומחלן לשבטי ישורון". מהו כפל הלשון הזה, "סלחן לישראל" ו"מחלן לשבטי ישורון"? הסביר ה"משך חכמה" (ויקרא טז, ד"ה כי אתה סלחן), שב"סלחן לישראל" הכוונה היא לחטא העגל, שישראל אמרו עליו "אֵלֶּה אֵלֶּיךָ? שְׂרָאֵל" (שמות לב, ד), וכאילו אנו אומרים: כי אתה סלחן לאותו חטא שאמרנו בו "אֵלֶּה אֵלֶּיךָ? שְׂרָאֵל", וב"מחלן לשבטי ישורון" הכוונה היא לחטא השבטים, שחטאו במכירת יוסף.

נתבונן אפוא בשני החטאים האלו, בחטא העגל ובחטא מכירת יוסף, ונראה אלו לקחים שנוגעים לנו נוכל ללמוד מהם לענין עבודת התשובה שלנו ביום הכפורים.

הלכה הנלמד מפרו של אליהו

התורה אומרת בעבודת יום הכפורים: "וַיִּנְתֵּן אֱהֲרֹן עַל שְׁנֵי הַשְּׂעִירִים גֹּזְרֹת, גֹּזְרֵל אֶחָד לַה' וְגֹזְרֵל אֶחָד לְעֹזָאֵל" (ויקרא טז, ח). הגמרא אומרת שדבר זה מעכב, לקבוע לאן ילך כל שעיר דוקא ע"י גורל, ולא בצורה אחרת (יומא ט, ב). מה הטעם בזה? למה צריך לקבוע דוקא ע"י גורל? אולי אפשר לבאר על פי מה שמסרו לנו חז"ל, כשאליהו בהר הכרמל עשה את הנסיון עם נביאי הבעל, שיקחו שני פרים, אחד יקריבו הם להבל שלהם ואחד יקריב הוא לה', "וְהָיָה הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר יַעֲנֶה בְּאֵשׁ הוּא הָאֱלֹהִים" (מל"א יח, כד), אז כתוב שם: "וַיִּקְחוּ אֶת הַפָּר אֲשֶׁר נָתַן לָהֶם" (שם, כו). בתחילה אמר להם "בְּתֵרוֹ לָכֶם הַפָּר הָאֶחָד" (שם, כה), אתם תבחרו איזה פר שאתם רוצים, ובסוף כתוב "וַיִּקְחוּ אֶת הַפָּר אֲשֶׁר נָתַן לָהֶם". הוא בעצמו נתן להם את הפר. למה השינוי הזה? מה קרה שם? - אומרים חז"ל, שהפר שהיה מיועד לבעל, נתקבצו ארבע מאות וחמשים נביאי הבעל ולא יכלו להזיזו ממקומו, כי הפר לא הסכים שיקריבו אותו לבעל. אמר הפר: אני וחברי שנינו יצאנו מבטן אחת, וגדלנו במרעה אחד, והוא עלה בחלקו של מקום ושמו של הקב"ה מתקדש עליו, ואני עליתי בחלק הבעל להכעיס את בוראי? לא מסכים!!! אמר לו אליהו: פר פר, אל תירא! כשם ששם שמים מתקדש על ידי חברך, כך הוא מתקדש על ידך, שיראו כל העם שנביאי הבעל לא יכולים להוריד אש מהשמים לאכול את בשרך. שמע הפר את דברי אליהו, ואעפ"כ לא הסכים ללכת, ואמר שאם אליהו רוצה שימסור אותו הוא בעצמו לנביאי הבעל, אבל הוא מעצמו לא ילך. לא נותרה לאליהו ברירה אלא לעשות כדברי הפר, ולמסור אותו בידי נביאי הבעל. זהו שנאמר "אֲשֶׁר נָתַן לָהֶם". היינו, שמסר להם בידיו, כי הפר עצמו לא הסכים ללכת (במדב"ר כג, ט).

לפי זה אפשר לבאר, שלכן אמרה התורה ביוה"כ לקבוע בגורל איזה שעיר יהיה נקרב לה' ואיזה ילך לעזאזל, כדי שיהיה ניכר שהחלטה בענין זה באה משמים, ולא ע"י אדם, והשעיר שעלה בחלקו ללכת לעזאזל לא יתנגד לכך.

והנה, המדרש מסיים ואומר, שצריך ללמוד מוסר השכל מאותו פר שלא הסכים להיות נקרב לבעל, שנאמר: "מִלְפָּנָיו [=מִלְפָּנָיו, מִלְפָּנָיו] מִפְּחָת אֶרֶץ, וּמִעוֹף הַשָּׁמַיִם יִחַקְמוּ" (איוב לה, יא). מה ה"מוסר השכל" שצריך ללמוד מהפר הזה? המוסר השכל הוא, שגם אם יש דברים שצריכים להיות, אבל אם אתה יכול להיות בחלק היותר מובחר - אל תסתפק בחלק הפחות מובחר. נכון שדרושים הרבה דברים לתיקון העולם, אבל אם אתה יכול להיות מלומדי התורה, אל תסתפק בלהיות משהו אחר. צריך מהנדסים, צריכים גם עוד מקצועות, אבל לזה יש מספיק גויים שיעשו. אתה תשתדל להיות מלומדי התורה, ולא מהנדס או משהו אחר. חושבני שזה הלכה שאפשר ללמוד מהפר של אליהו.

וענין זה נוגע לעוד דברים. למשל, אנו רוצים שכל ארץ ישראל תהיה מיושבת מדן ועד באר שבע. ובכל זאת - הכל מעלין לירושלים (משנה כתובות קי, ב). ולכן, מי שיכול לגור בירושלים - שלא יסתפק במקום פחות טוב. אם אתה יכול להיות מסוג א', אל תהיה במקום אחר.

חטא העגל - נסיון "להכריח" את השכינה

בענין חטא העגל כבר הסבירו הקדמונים, שאין הדברים כפשוטם, כפי שנראה מן הכתוב. כשישראל אמרו על העגל "אֵלֶּה אֱלֹהֵיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" (שמות לב, ד), הם לא היו שוטים גמורים לחשוב, שעגל זה שנעשה על ידם היום, הוא זה שהוציא אותם לפני שלשה חודשים ממצרים. אם היו שוטים עד כדי כך, הקב"ה לא היה כועס עליהם. על שוטה יש מקום לרחמים, לא לרוגז. ברור אם כן שלא היו שוטים. הם היו דור דעה, בעלי השגות רוחניות גבוהות, שזכו לדבֵר עם השכינה ולקבל נבואה במדרגה גבוהה יותר מיחזקאל בן בוזי וכל הנביאים (עי' רש"י שם טו, ב ד"ה זה א-לי). מה חשבו א"כ ישראל כשאמרו "אֵלֶּה אֱלֹהֵיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם"? הם חשבו, שהעגל הוא בס"ה "כְּבוֹד חוֹנֵה בְּצוּרַת גְּוִיָּה" (אב"ע שם לב, א; וכענין זה בכוזרי מאמר א' ס"ו צ"ז). כלומר, חפץ גשמי שעליו שורה השכינה. עד עכשיו משה היה "חִפְצֵךָ" כזה, אך עתה "שבא השטן וערכב את העולם והרָאָה דמות חושך ואפלה וערבוביא, לומר ודאי משה מת" (רש"י שמות לב, א), יש למצוא תחליף למשה. משהו אחר שתשרה עליו השכינה כפי ששרתה על משה. הראשונים ביארו באופנים שונים למה נבחרה לשם כך דוק צורת שור⁴, אך הכל מודים שלא תחליף לקב"ה חיפשו בני ישראל, אלא תחליף למשה רבינו, כ"חפץ" ששורה עליו השכינה⁵.

והנה, מחשבה זו כשלעצמה, לעשות מקום גשמי להשראת השכינה, איננה מחשבה פסולה. זוהי הרי המחשבה העומדת ביסוד הענין של המשכן, ובני ישראל כבר ידעו באותה שעה שמשכן כזה עתיד להבנות, שהרי אמרו בשירת הים (ברוך הקודש): "תִּבְאֵמוּ וְתִשְׁעֲמוּ בְּהַר נֶחֱלֶתֶךָ, מְכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פְּעֻלָּתְךָ ה', מְקַדְשֵׁךָ ה', פִּנְגֵנוּ דִּידֶךָ" (שמות טו, יז). כלומר: הקב"ה עתיד לבנות לו מקדש שימשש כמקום להשראת השכינה בעולם. אם הקב"ה הסכים לעשות מקום זמני להשראת השכינה עוד בטרם הגיעו ל"הר נחלתך", והוא המשכן שבמדבר, מה נורא כל כך אם ישראל רוצים לעשות מקום כזה כבר עכשיו? אמנם טעו בבחירת הצורה שעליה ראוי שתשרה השכינה, עשו צורת עגל והקב"ה אמר לעשות צורת כרובים (בקדש הקדשים), אבל זה לכאורה אינו ענין חמור כל כך, ואין בו כדי להסביר את הקצף הגדול והנורא שיצא עליהם בחטא זה. מה א"כ הטענה הגדולה על ישראל בעשיית העגל?

נראה לבאר כך: כעסו של הקב"ה לא היה על עצם עשיית העגל. עצם עשיית העגל אינו עוון חמור כל כך, כפי שהסברנו. על מה אפוא היה הכעס הגדול? כנראה שהכעס הגדול היה על מחשבתם של ישראל, שעל ידי שיעשו עגל, יהיה הקב"ה מוכרח להשרות את שכינתו עליו. וכל כך היו בטוחים בזה, עד שלא טרחו כלל לברר האם השכינה אכן שורה על העגל שעשו, או לא. הם אינם מצפים לאות שמימית כלשהי שתודיע להם שהשכינה אכן ירדה לשרות על העגל, כגון, שתדע עליו אש מן השמים, כפי שהיה אח"כ במשכן (ויקרא ט, כד) ובמקדש (דהיי"ב ז, א). לחשוב שאפשר להכריח את הקב"ה - זהו כבר עון חמור מאד. הרי מיסודי האמונה הוא, שהקב"ה הוא עילת כל העילות וסיבת כל הסיבות, מעל לכל הכרח, מעל לכל צורה, ומעל לכל דבר. אי אפשר להכריח אותו לכלום. ממילא, אם עושים עגל - או כל דבר אחר - מתוך מחשבה שעל צורה זו יהיה מוכרח הקב"ה להשרות את שכינתו, יש כאן יחוס ונתינת כח עצמי לְדַבֵּר זולתו ית', שעושים את הקב"ה מוכרח כלפיו ח"ו, וזהו כמובן פגם גדול ביסודות האמונה, שהוא עוון חמור מאד. זהו לענ"ד החומר הגדול שבחטא העגל, שהפכו (בדעתם) את הקב"ה מ"מכריח" ל"מוכרח" ח"ו. זוהי בחינה מסויימת של עבודה זרה, שעושים מהקב"ה "מוכרח" וכפוף לאיזושהי חוקיות, ח"ו.

חטא העגל - נסיון "להכריח" את חכמי התורה

אבל אם רק בענין זה היו ישראל חוטאים בעגל, אפשר עדיין שהקב"ה לא היה מחשיב להם חטא זה לזדון, אלא רק לשגגה, לולא שהצטרף לענין זה דבר נוסף: לפני שמשה רבינו עולה להר סיני, הוא אומר לישראל: "הִנֵּה אֶהְרֵן וְחֹר וְעַמְכֶם, מִי בַעַל דְּבָרִים יַגִּשׁ אֲלֵהֶם" (שמות כד, יד). אם תהיינה לכם שאלות, גשו וְשַׁאלוּ את אהרן וחור. הם גדולי הדור בהעדרך, והם יפסקו את כל השאלות. ממילא, מה היו ישראל צריכים לעשות כשסברו שמשה מת? היו צריכים לבוא אל אהרן ואל חור, ולשאל אותם: "ילמדונו רבותינו! משה איננו. מה נעשה עכשיו?" ואז, או שאהרן וחור היו מכריעים מדעת תורה שלהם מה צריך לעשות, אם אהרן יהיה מעתה המנהיג, או חור, או יהושע או מישהו אחר, או שאהרן (שהיה נביא) היה שואל את הקב"ה, והקב"ה היה אומר לו מה לעשות. הקב"ה היה אומר לו מן הסתם את האמת, שמשה עדיין חי ויחזור במהרה, אבל גם אם האמת היתה שמשה לא היה חי, הקב"ה היה כבר מנקה את אהרן מה לעשות במצב החדש שנוצר.

אבל לא כך נהגו בני ישראל. במקום לשאול את אהרן מה לעשות, הם מכתיבים לו מה לעשות: "קום עֲשֵׂה לָנוּ אֱלֹהִים!" (שם לב, א) לא כתוב: "וַיִּקְהַל הָעָם אֶל אֶהְרֵן", אלא: "וַיִּקְהַל הָעָם עַל אֶהְרֵן" (שם). כלומר, הם מעלים, מכתיבים לו מה לעשות, וכשחור מתנגד, הם הורגים אותו (רש"י שם, ה). לכן החשיב הקב"ה את בני ישראל כמזידיים בחטא העגל, מפני שבמקום לשאול את חכמי התורה מה לעשות, הם הכתיבו להם מה לעשות, ומי שלא הסכים - הרגו אותו. זהו החלק השני של חטא העגל: אי כפיפות לחכמי התורה, ונסיון להכתיב להם מה לפסוק. על זה ה' לא עובר לסדר היום, ועל זה, אולי, בא לכפר הפר של יום הכפורים.

לפני שנים רבות, באחד הסכסוכים שהיו בין הרבנות לממשלה, פנה העיתון "גר'רוזלם פוסט" לכמה אישים ידועים, והציג לפניהם את השאלה: "מהו לדעתך תפקידם של הרבנים?" אחד האנשים שהעיתון פנה אליהם, היה אבי מורי ז"ל. אבי ז"ל ענה להם כך: "לא אנו צריכים לומר לרבנים מה תפקידם, אלא הרבנים הם שצריכים לומר לנו מה תפקידנו". כמובן שהפֶתַח לא כל כך אהב את התשובה הזאת, אבל זאת היא האמת. עלינו להכפיף את עצמנו לחכמי התורה, ולא לנסות להכפיף את חכמי התורה אלינו, להכתיב להם מה לפסוק ומה לעשות. אסור להכתיב לחכמי התורה מה לפסוק. חכמי התורה צריכים לפסוק לפי דעת תורה שלהם, ולא לפי לחצים של הרחוב או של התקשורת.

ובאמת, ששומעים את זה הרבה היום. "רב פלוני מחמיר יותר מדי"..." "רב פלוני מקל יותר מדי"..." "הגדולים לא מספיק מבינים", "לא מספיק מעורים בציבור"..." רב צריך לפסוק איך שיוצא לו מהגמרא והשו"ע ומהסברה הישרה שלו, ולא לפי נטיית לב הציבור. הגדולים יודעים היטיב מה לפסוק! הקטנים הם אלו שלא יודעים, וסבורים שיכולים לומר לגדולים מה לפסוק. זהו הלקח שלנו מהפר של יום הכיפורים, וזהו אחד הדברים היסודיים שצריך לעשות עליו תשובה ביום הכיפורים.

חטא מכירת יוסף - בגלל אי לימוד זכות

קרוב נוסף שדמו מובא אל קדש הקדשים ביום הכפורים, הוא שער החטאת הפנימי. כבר הזכרנו, שקרוב זה מכוון כנגד חטא מכירת יוסף. מה הביא לחטא מכירת יוסף? - גם כאן, כמו בחטא העגל, ברור שהדברים אינם כפשוטם. לא מדובר בקנאה או בשנאה מהסוג שאנו מכירים. הרי י"ב השבטים היו צדיקים גמורים, ואת שמות כולם נושא

מסופק, ניתן לשאול את יצחק אבינו, שגם הוא גדול הדור. לא להחליט שהאחים אוכלים אבר מן החי, ולספר זאת לאבא כדבר ברור ומוחלט. גם מחטא זה, כמו מחטא העגל, יש מה ללמוד למעשה עבורנו.

להשתדל יותר לדון את השני לכף זכות⁷. אמנם הראשונים כתבו, שמי שמוחזק לרשע גמור, אסור לדונו לכף זכות, וצריך לדונו לכף חובה (עי' רמב"ם ורבינו יונה בפירושים לאבות פ"א מ"ו), וא"כ יש עצה נפלאה, מחליטים שפלוני הוא רשע גמור, וממילא אפשר לדון אותו לכף חובה... אבל למעשה גם זה אסור. בלי ראיות - אסור להחליט על אדם שהוא רשע גמור. אלה שמסיתים נגד התורה ונגד קיום המצוות, אותם מותר וצריך לדון לכף חובה. אבל את שאר המון בית ישראל, אסור לדון לכף חובה. חז"ל אמרו לנו: "אל תדון את חברך עד שתגיע למקומו" (אבות פ"ב מ"ה). מה פירוש "עד שתגיע למקומו"? אבי מורי ז"ל היה אומר, שלפעמים 'מקומו' הוא כפשוטו ממש - מקום גאוגרפי. אי אפשר לדרוש מאדם שהתחנך בבית ספר של סטלין ברוסיה, שיהיו לו הבנות בתורה כמי שהתחנך בישיבות הקדושות בארץ ישראל. צריך לרדת לסוף דעתו של אדם לפי מקומו ולפי שעתו.

חז"ל אמרו, שמי שדן את חברו לכף זכות, גם הקב"ה דן אותו לכף זכות (עי' שבת קכז, ב). ואם כן, בימים אלה שאנו זקוקים מאד לכך שה' ידון אותנו לכף זכות ויחתום אותנו לחיים טובים ולגאולה וישועה, יש להשתדל להתחזק בדבר הזה, לדון איש את רעהו לכף זכות, לרצות אחד את טובתו של חברו, ובזכות זה, מידה כנגד מידה, גם הקב"ה ידון אותנו לכף זכות.

הנביא זכריה אומר: "וְרַעַת אִישׁ אָחִיו אֶל תִּחְשְׁבוּ בְלִבְכֶם" (זכריה ז, י). אחר כך אומר זכריה שוב, כמעט באותן מילים: "וְאִישׁ אֶת רַעַת רֵעֵהוּ אֶל תִּחְשְׁבוּ בְלִבְכֶם" (שם ח, יז). למה חוזר הנביא פעמים על אותו ענין? חשבתי, אולי כוונתו לשני ענינים שונים: ענין אחד - לא לרצות שיקרה לשני דבר רע. וענין שני - לא לחשוש ברעות על השני. לא לחשוב שהוא עושה רע, אלא לחשוב שעושה רק טוב. לדון אותו לכף זכות. כדאי להתחזק בנקודה הזאת, לדון זה את זה לכף זכות. בכך ימנעו הרבה מחלוקות, שנאת חנם ולשון הרע וכדו', זהו יסוד גדול בבין אדם לחברו, לדון לכף זכות, ולהביט על השני בעין טובה. "וְאִישׁ אֶת רַעַת רֵעֵהוּ אֶל תִּחְשְׁבוּ בְלִבְכֶם".

קטורת של יוה"כ - לכפר על לשון הרע של יוסף הצדיק

הקרבת השלישי שנכנס לקדש הקדשים ביום הכפורים הוא הקטורת. על מה מכפרת הקטורת? קטורת זו מכפרת גם היא על מכירת יוסף. השעיר מכפר על חטאם של האחים במכירת יוסף, והקטורת מכפרת על חלקו של יוסף בחטא זה. מה היה חטאו של יוסף בפרשה זו? - לשון הרע! "וַיִּבְאֵר יוֹסֵף אֶת דְּבָרָם רָעָה אֶל אֲבִיהֶם" (בראשית לו, ב). כדי לכפר על לשון הרע זה - דרושה הקטורת, [שגם כל השנה כולה, תפקידה לכפר על עון לשון הרע, כפי שאמרו חז"ל: "יבוא דבר שבחשאי, ויכפר על מעשה חשאי" (יומא מד, א)]. כלומר, תבוא הקטורת, שמקריבים אותה בחשאי - שאסור לכל אדם להיות בהיכל בשעה שמקטירים בו את הקטורת (שם) - ותכפר על לשון הרע שמדברים אותו בחשאי].

הרי הקטורת נקראת בשמה לא רק על שם הקיטור שעולה ממנה, אלא גם מלשון קָשַׁר ("קטורת" - קָשַׁר בארמית), כי תפקידה לקשר בין ישראל לקב"ה, וכן בין ישראל לבין עצמם. הלשון הרע של יוסף גרם פירוד בעם ישראל, והקטורת באה לכפר ולקשר בחזרה את אלו שלשון הרע יצר פירוד ביניהם. הרי כתוב: "וַיְהִי בִישְׁרוֹן מֶלֶךְ - [מתי?] - בְּהַתְאַסֵּף רְאִשֵׁי עַם יִשְׂרָאֵל" (דברים לג, ה). כששבטי ישראל

הכהן הגדול על לבו ועל כתפיו (שמות כה, יב; ושם, כט), "שיהא רואה הקב"ה השבטים כתובים לפניו, ויזכור צדקתם" (רש"י שם, יב). אם כך, "בְּהִיּוֹת פְּלִם צְדִיקִים גְּמוּרִים... אִיךְ נִוְעָצוּ לִב יִתְדוּ לְהַרְגוֹ אֶת אֲחֵיהֶם אוֹ לְמַכְרוֹ"? (ספרינו בראשית לו, יח) מה מביא קדושי עליון כאלו למעשה נורא כל כך?

התשובה היא, שהאחים סברו שיוסף אינו אלא רודף, וכל יצר מחשבות לבו הוא "למצוא עליהם עלילה או להחטיאם, כדי שיקללם אביהם או יענישם האל-יתברך, וישאר הוא לבדו בְּרוֹן מְבָנִים"; ואם כך, הרי "הבא להרגך, השכם להרגו" (ספרינו שם).

מה הביא את האחים למחשבות חמורות כאלו על יוסף? אמנם יוסף הביא את דיבתם רעה אל אביהם, אך מדוע יש לחשוש בו משום כך במזימה חמורה כל כך? התשובה היא, שהאחים חששו למהדורה נוספת של מה שקרה כבר בשני הדורות הקודמים. גם לאברהם אבינו היו כמה בנים, ורק אחד מהם נבחר לרשת את ארץ הקודש ולהמשיך את מורשתו הרוחנית. ישמעאל ובני קטורה נדחו. דור אחר כך, שוב אותו דבר: משני בניו של יצחק, רק יעקב נבחר לרשת את ארץ ישראל ולהיות ממשיך המורשת הרוחנית, וְעֶשָׂו נדחה. אחי יוסף חוששים אפוא, שגם יוסף מתכנן לעשות כך, לְנַשֵּׁל את אָחִיו מן הירושה הרוחנית של שלושת האבות, וליתול אותה לעצמו. הוא לבדו יתברך מפי יעקב "הָיָה גִבּוֹר לְאָחִיו", כפי שהתברך יעקב מפי יצחק, והאחים במקרה הטוב יהיו כפופים לו כעבדים (כפי שנראה היה מן החלומות שסִפֵּר להם), ובמקרה הפחות טוב - יורחקו לגמרי מארץ ישראל וְיִשְׁלַחוּ לארץ רחוקה, כפי שעשה אברהם לבני קטורה (בראשית כה, ו. ועי' רש"י שם). לכן הם רואים ביוסף רודף מסוכן, "המתנקש בנפשם להמיתם בעולם הזה (בגלל שהחשיבם כעוברים על ז' מצוות בני נח, שכן נח נהרג עליהם), או בעולם הבא (היינו - הרחקתם מירושת המורשת הרוחנית, כפי שהסברנו), או בשניהם" (ספרינו שם לו, יח), וממילא צריך להרגו.

אילו באמת היה כך, שיוסף ביקש להמית את אחיו בעוה"ז או בעוה"ב או בשניהם - היה המשפט של האחים צודק. רודף מותר לחסל בכל דרך שהיא, אם אין דרך אחרת למנוע את רדיפתו. אבל האמת היא, שכל זה לא היה נכון. יוסף לא הביא את דיבת אָחִיו אל אָבִיו כדי לרדוף אותם, אלא לטובתם. יוסף סבר בטעות, שאָחִיו אוכלים אבר מן החי ועושים עברות נוספות (עי' רש"י שם, ב, ועי' ב'שפתי חכמים' שם שבָּאָר מה היתה טעותו של יוסף), וסיפר את הדברים לאביו לא כדי לרדוף את אָחִיו ח'ו, אלא כדי שיעקב קָאָב, וכנביא, וכאחד מגדולי הדור (יצחק אבינו היה עדיין חי), יוכיחם ויחנכם, ובכך יזכו לחיי עוה"ב. וכשם שיוסף טעה בהערכת מעשי אָחִיו, כך טעה גם האחים בהערכת מעשיו של יוסף. דנו אותו לכף חובה, וסברו שכוונתו לרדוף אותם. אם היו דנים יותר לכף זכות, היו יכולים להגיע למסקנות הפוכות לגמרי. היו יכולים להגיע למסקנה האמיתית, שיוסף אינו מתכוין לנשלם מן הירושה הרוחנית של האבות, אלא להפך, לדאוג לכך שיהיו ראויים לרשת אותה עמו, לכן הוא מספר לאביהם מה שמספר, כדי שאביהם יוכיח אותם ויחזירו למוטב. על הדבר הזה בא לכפר השעיר הפנימי, על חטא האחים, שלא דנו את יוסף לכף זכות, מה שגרם בסוף למכירתו.

מאידך גיסא, גם יוסף, אם היה דן יותר את אחיו לכף זכות, היה יכול גם הוא להגיע למסקנות אחרות. היה צריך לשאול את עצמו: אם עשרה חכמים גדולים החליטו שזה לא אבר מן החי, אולי באמת אני טועה? אולי באמת ההלכה היא כמו שאומרים אָחִי? נכון שאסור לבטל את דעתי בלי רָאָה מוכחת, אבל לפחות לדון אותם לכף זכות, לשאול את אבא, אולי ראובן שמעון לוי ויהודה ושאר האחים צודקים שאין כאן אבר מן החי? אבא הוא גדול הדור, והוא יכריע. ואם גם אבא

מאוחדים יחד, בלי פירוד, אז "יִהְיֶה בִּישְׁרוֹן מְלֶכֶךְ" - השכינה שורה ביניהם, והקב"ה כביכול מתקשר איתם. אבל כשעם ישראל מפורד חלילה, גם השכינה נפרדת מהם. שני הקישורים - הקישור בין הקב"ה לישראל, והקישור בין ישראל לבין עצמם - קשורים אפוא זה בזה. הקטורת צריכה לעשות את שני הקישורים האלה יחד.⁸

כמובן, הלך הנלמד מזה עבורנו הוא, להזהר מאד באיסור לשון הרע. כמו שאמרנו, להשתדל לדון לכף זכות, וגם אם איני מצליח לדון לכף זכות, לא למהר להוציא דבה על מישהו. להזהר מאד מלשון הרע. מדברים הרבה על "אהבת חנם". צריך לדעת, שלאהוב שומרי תורה זו לא אהבת חנם. יהודים שומרי תורה, מגיע להם שיאהבו אותם. זו לא אהבת חנם. אהבת חנם צריך לאלה שלא שומרים תורה ומצוות ולא מקיימים את התורה, לאלה צריכים אהבת חנם. אבל לאלה שמקיימים

השיחה נערכה לפי הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון (אם ישנם) יש לתלות בעורך בלבד.

1. וכן משמע ברמב"ן (ויקרא ט, ב), שכתב: "והנה קרבן אהרן [ביום השמיני למילואים] - כקרבנו ביום הכפורים בשוה. וחטאת העם [באותו יום] - כחטאתם ביום הכפורים... אמר להם: יש בידכם בתחילה, ויש בידכם בסוף. יש בידכם בתחילה, שנאמר 'וַיִּשְׁחָטוּ שְׂעִיר עִזִּים' (בראשית לז, א); ויש בידכם בסוף, שנאמר 'עֲשׂוּ לָהֶם עֲגֹל מִסָּבָה' (שמות לב, ח). יבוא שער ויכפר על מעשה שער, יבוא עגל ויכפר על מעשה עגל". ומשמע, שקרבנות היום השמיני למילואים, שבו הוקם המשכן, הם כקרבנות יום הכפורים, המכוונים כנגד חטא מכירת יוסף וחטא העגל. [וגם הפְּרָשָׁת כהן גדול מביתו שבעת ימים קודם יוה"כ נלמדה מפרישת ז' ימים של אהרן ובניו במילואים (וימא ב, א)].
  2. וכפרת שני חטאים אלו נמשכת בכל הדורות. על חטא העגל אמרו, "איך פורענות באה על ישראל שאין בה קצת מפרעון עון העגל" (רש"י שמות לב, לד). וגם על חטא מכירת יוסף אמרו, "לא נמשכו עשרה הרוגי מלכות אלא בחטא מכירתו של יוסף... הוא אומר, נפרעו עשרה מכל דור ודור, ועדיין אותו החטא קיים" (מדרש משלי א, יג - הובא ב"משך חכמה" ויקרא טז, ל ד"ה כי אתה סלחן). ולכן צריך את עבודת יוה"כ בכל שנה ושנה כדי לכפר על חטאים אלו.
  3. ויתכן שלכן הפְּרָשָׁה (הזאת הדם) היתה לפני ולפנים, בבית הכפורת וההיכל, שהיו בחלקו של בנימין (עי' יומא יב, א), משום שהוא לא היה בחטא של מכירת יוסף; ולכן לא היתה בעזרה - חלקו של יהודה, שהיה לו חלק מרכזי במכירת יוסף (משך חכמה ויקרא טז, ל ד"ה ויש להבין). ואולי זה גם הטעם לכך, שלשון של זהורית של שער המשתלח [בן זוגו של שער הפנימי] משקלה שני סלעים (יומא מב, א) - רמז למה שאמרו חז"ל (שבת י, ב), "שבשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו נתקנאו בו אחיו" וכו' (משך חכמה ויקרא טז, ל ד"ה כי אתה סלחן. וע"ש עור).
  4. הרמב"ן ביאר שבהרו בצורת שור כיון שהיא אחת מארבע צורות הפנים שבמרכבה העליונה (עי' יחזקאל א, י). ובחרו בצורה זו (ולא באחת משאר הצורות שבמרכבה), כי סברו שבמדרגה הם תחת השגחת פני שור. (ובא"ב ע' משמע שבהרו בצורת שור ע"פ חכמת המזלות. וכן הביא הרמב"ן בשמו).
  5. כך ביאר האב"ע. והרמב"ן חלק עליו, אך ביאר באופן דומה לזה, וז"ל: "לא נעשה העגל... להיות בצורתו חונה כבוד" (כדברי האב"ע), אלא "עשו הצורה [כדי] לכון בעבודתה אל ענינה". כלומר: ישראל רצו לעבוד לה' דרך המידה העליונה הנקראת "פני שור" (מהטעם שהתבאר בהערה הקודמת), והעגל נעשה כדי לסייע להם לכון במחשבתם לצורה זו, ולא כדי שתשרה עליו השכינה.
  6. "כל קהלה ואחריה ע'ל - היא גנאי. ואם אחריה א'ל' - היא לשבח" (אבן עזרא שמות לב, א).
  7. והיא מצות עשה גמורה מן התורה (רמב"ם בספר המצוות מ"ע קע"ז, "שערי תשובה" שער ג' אות ר"ח). והיינו, כשיודע שחברו אינו רשע, אלא צדיק או בינוני. ואם אינו מכירו ואינו יודעו - אז אין חיוב לדנונו לכף זכות, אך ממידת חסידות יש לדון לכף זכות גם במקרה זה ("חפץ חיים" בפתחה, עשין ג', "באר מים חיים" סק"ג). ועי' ב"חפץ חיים" (שם) שבאר על פי זה את חילוק הלשון בין המשנה לברייתא, שבמשנה אמרו "והיו דן את כל האדם לכף זכות" (אבות פ"א מ"ו), ובברייתא אמרו "היו דן את חברך לכף זכות" (שבועות ל, א), ע"ש.
  8. וממשנתו של הגר"א ז"ל למדנו, שגם בחג הסוכות - שהוא המשכו של יוה"כ - יש תיקון לשני החטאים האלו, חטא העגל וחטא לשון הרע. דהנה חג הסוכות הוא זכר לענני הכבוד שהקיפו את ישראל במדבר (ש"ע או"ח סי' תרכ"ה ס"א). ובאר הגר"א, דהכונה היא, שהוא זכר לחזרת ענני הכבוד שנסתלקו בחטא העגל. שכשעשו ישראל את העגל, נסתלקו ענני הכבוד, ולא חזרו עד שהתחילו לעשות המשכן. ומשה ירד מהר סיני ביום הכפורים, ולמחרת ציוה על מלאכת המשכן (עי' רש"י ורמב"ן שמות לה, א), והעם הביאו אליו נדבה באותו יום ועוד יומיים אח"כ (עי' שמות לו, ג), הרי י"ג בתשרי, ולמחרת ב"ד נטלו החכמים את הזהב במנין ובמשקל, ובט"ו התחילו לעשות את המשכן, ואז חזרו ענני הכבוד, ולכן נצטוינו לעשות סוכות בט"ו בתשרי (פירושו הגר"א לשה"ש א, ד). הרי שחג הסוכות בא על מחילת חטא העגל. וענין זה מתחדש בכל שנה ושנה.
- ועוד מובא בשם הגר"א, שחג הסוכות בא להכניע יצרא דלשון הרע, להיות כי בשם "סוכה" נמצאות ארבע אותיות מארבע מוצאות הפה: ס' מזסר"ץ (שינים), ו' מבומ"ף (שפתים), כ' מגיח"ק (חיך) וה' מאה"ע (גרון). וממוצא דטלג"ת, שהוא מהלשון - אין בו. וזהו מפני שהד' מוצאות אלו מסובבים את הלשון ושומרים אותו לבל יפרוץ בלשון הרע. ונרמז ענין זה בפסוק 'תִּצְפְּנֵם בְּסֶפֶה מְרִיב לְשׁוֹנֹת' (תהלים לא, כא). [וגם "סָפָה" הוא בגי' "פָּה", כי סוכות הוא זמן תיקון הפה]. וגם מצינו שהיתה מצוה מיוחדת במקדש, שהיו זוקפין הכהנים בכל יום מימי החג מורביות של ערבה בצדי המזבח (משנה סוכה מה, א), "והערבה - דומה לשפתים... לרמוז שְׂשִׁים רסן בפיו" (ספר החינוך מצוה שכ"ד). ואמרו חז"ל, דצפצפה - פסולה לערבה (משנה סוכה לג, ב), כי צפצפה היא מין ערבה שעלָה שלה עגול, ואינו משוך כערבה (שם לד, א). ולכן היא פסולה, כי צורתה העגולה מרמזת לפה פתוח, ורק ערבה שעלה שלה משוך - כשרה, שזה מרמז על פה סגור. וגם השם "צפצפה" מורה שהיא מרמזת לפה פתוח, שמפספס ומצפצף. ועי' משנ"ב שכתב: "ולפי שקדושת הסוכה גדולה מאד, ראוי למעט בה בדברי חול, ולדבר בה כי אם קדושה ותורה, וכ"ש שיחיה זוהר מלדבר שם לשון הרע ורכילות ושאר דיבורים האסורים" (משנ"ב סי' תרל"ט ס"ב). הרי שישנה אזהרה מיוחדת על דיבור לשה"ר בסוכה. וגם מצות ארבעת המינים מורה על האחדות בין כל חלקי עם ישראל, וכן הסוכה מורה על אחדות ושלוש. "ופרוש עלינו סוכת שלומך", "הפרוש סוכת שלום", ו"כל ישראל ראויים לישוב בסוכה אחת" (סוכה כז, ב), וכל זה הוא היפך ענין הפירוד והשנאה שנגרם ע"י לשון הרע. הרי שחג הסוכות הוא זמן של תיקון עוון העגל ועוון לשון הרע.